

Gyva Mintis

Su Vladimiru Nikolajevičiumi Toporovu pirmiausia susipažinau iš jo darbų, net nesitikėdamas kada nors jį pažinti asmeniškai, kur ten, net nesitikėdamas kada nors jį iš arti pamatyti! Aš baigiau matematiką ir buvau labai toli nuo to, ką darė Toporovas, bent jau taip man tuomet atrodė. Dabar manau, kad būti toli nuo to, ką darė Toporovas, labai sunku: jo moksliniai interesai ir žinios siekė taip plačiai, kad veikiau tik savas neišmanymas galėjo kelti tokią iliuziją. Kaip dabar jau žinau, matematika jam irgi nebuvo svetima. Ir vis dėlto jo darbus tuomet skaičiau visai ne dėlto.

Tiesą sakant, matematika kaip tokia manęs turbūt niekada nedomino. Galbūt nedomino joks atskiras mokslas „kaip toks“. Jei visai atvirai, manau, kad bet kuris mokslas, kai tik jis tampa atskiras ir „kaip toks“, liaujasi buvęs tikrovės pažinimo būdu ir priemone, bet užanka ir virsta savotiška užuoglauda nuo tikrovės, tvirtove, tetenkinančia jos gyventojų savisaugos ir savimeilės jausmus, jų pačių vadinamus „profesionalumu“. Nesakau, kad nereikalingas profesionalus, gilus dalyko išmanymas – anaipol! Tik žmogus esi ribotas, ir gaudydamas vis sprūstančią iš rankų „tikrovę“ kaskart atsiduri kryžkelėje: tiesiai veda platus, tvirtai išgrįstas tolesnio profesionalaus žinių gilinimo kelias, o gyvo nerimo, gyvo smalsumo ir intuicijos žaltvykslė, žiūrėk, jau nusuko į vieną ar kitą „klystkelį“. Išėina

tarsi toks „eglutės“ ornamentas: kai tik judėjimo kryptis pasidaro aiški ir, regis, belieka tik išibėgėti, tikrovė šast ir nusuka stačiu kampu į šalį, versdama apsispręsti tarp savo tikrųjų siekių: pažinimas ar savisauga? Šuolis į nežinomybės bedugnę, trokštant skristi, ar noras jaukiai įsikurti narvelyje, kur viskas įprasta ir aišku? Rizikingas klaidžiojimas be vietos, svaiginančios atradimo vilties vedamam, ar stabilumas vienoje vietoje ir garantuotos bent šiokios tokios materialinės pajamos? Rogerio Waterso žodžiais, *And did you exchange a walk on part in the war for a lead role in a cage?* Ši alternatyva sena kaip pasaulis ir vargu ar kam nors kada nors gyvenime išvengiama. Šitą pasirinkimą vienaip ar kitaip, anksčiau ar vėliau, o gal net ne kartą privalo padaryti kiekvienas žmogus. Iš tikrųjų jis yra vadinosios iniciacijos tikroji esmė, tikrasis krikštas ir sudaro patį giliausią dvasinį žmogiškumo branduolį, vienokiais ar kitokiais įvaizdžiais atspindimą visų tikrų pasaulio religijų, o krikščionybės – kone pirmu planu. Nevengiant skambių žodžių, tai du – Gyvenimo ir Mirties keliai, ir bet kurioje žmonių veiklos srityje nuo pasirinkimo (tikrovėje dažnai statistinio) galų gale priklauso tos srities gyvenimas ar mirtis.

Toporovas ne tik labai aiškiai suvokė šituos dalykus ir apie juos rašė¹, bet pats buvo tiesiog įsikūnijęs pasirinkimas ir spinduliuote spinduliavo Gyvą Mintį kiekvienoje pažinimo srityje, kurią tik paliesdavo. O kadangi jam buvo aktualios ir tos sritys, kurios jaudino kiekvieną lietuvių nepriklausomai nuo jo išsilavinimo ir užsiėmimo, tad suprantama, kad Lietuvoje paskutiniaisiais Sovietų imperijos dešimtmečiais jį skaitė „visi“. Užsidegęs skaičiau ir aš, rasdamas jo darbuose ne tik daugybę dažnai netikėtų, stulbinančių žinių, bet slaptą ir didį dvasinį palaikymą,

¹ Pavyzdžiui: Топоров В.Н. О ритуале: введение в проблематику. – *Архаический ритуал в фольклорных и раннелитературных памятниках*, Москва, 1988, 57–59.

padrašinimą – dėl pačios jo drašos peržengti bet kokias dirbtines „ribas“, eiti ten, kur eiti gali ryžtis tik „beprotis“², ir dar – dėl jo sugebėjimo nepasiklysti ir nepražūti. Tuo jis kitiems rodė labai svarbų, žmogui nepaprastai reikalingą, žūtbutinį dalyką: kad galima. Toporovas buvo ne šiaip didis mokslininkas, jis buvo – tą dabar žinau iš daugybės pavyzdžių – didis Įkvėpėjas.

Atvirai kalbant, ir tiksluosius mokslus jaunystėje aš pasirinkau ne šiaip sau: jiems mane didele dalimi įkvėpė vyresniųjų klasių fizikos mokytojas Henrikas Griėenas. Ir ne mane viena, nors mūsų mokykloje buvo „sustiprinta literatūra“. Mano klasiokas Vytis Vidūnas, lotynų ir sanskrito kalbų dėstytojas Vilniaus universitete, po mokyklos irgi pirma įstojo į fiziką, nors po metų „atsivertė“ ir perstojo į filologijos fakultetą, kurį baigęs ir įgijęs klasikinės filologijos specialybę, išvažiavo į Maskvą aspirantūron (dabar tai vadinama doktorantūra) pas Tatjaną Jakovlevną Jelizarenkovą studijuoti vedų ir sanskrito kalbų. Ten jis dažnai lankėsi Jelizarenkovos namuose, o Jelizarenkova – tai Toporovo žmona. Grįžęs į Vilnių Vytis pasakodavo įspūdžius apie juos, ir tai buvo pirmasis asmeniškasis, nors ir netiesioginis, mano priartėjimas prie Toporovo.

Aš irgi tuomet jau buvau gerokai „nuklydęs“ nuo matematikos ir klajojau be vietos kažkur tarp literatūros ir filosofijos, tarp *rokenrolo* ir Rytų ezoterikos, o pastarojoje žodis sanskritas buvo burtažodis, *mantra*. Apie tai, kad sanskritą galima išmokti, tuomet retas tegalvojo: tai buvo *dievų kalba*, kurios sąvokos spinduliavo mistinę tiesą ir jėgą. O lietuvių kalba, žinoma, yra pati artimiausia sanskritui ir netgi senesnė – taigi dar pirmesnė, „dieviškesnė“ – už sanskritą. Vadinas, tai,

² „Kvailio“ samprata, padėtis bei vaidmuo tradicinėse kultūrose, o ir apskritai kultūroje, visuomenėje – irgi viena iš Toporovo liestų ir, panašu, giliai išgyventų temų (žr. ten pat).

kas mus pasiekia per sanskritą iš tolimosios Indijos, stebuklingu būdu yra labai gerai užmiršta sava... Pagaliau ne tik iš Indijos ir ne tik per sanskritą... Lietuvių kalba, užmirštoji lietuvių tradicija yra tiesioginis Pirmapradės Išminties palaikas ir raktas į ją... Dabar galima iš šitos svajonės juoktis, tačiau pasvėrus, kiek žmonių Lietuvoje ji pakėlė iš duobės ir tuštumą širdyje pakeitė pasididžiavimu, o butelį rankoje – knyga, įkvėpdama mokslui ir kovai už laisvę, ar nepasirodytų ji, ta svajonė, praktinės tikrovės požiūriu, didesnė tiesa už „mokslinę tiesą“, kai ši pasitelkiama pasididžiavimui ir pasitikėjimui pakirsti? Šio skaudaus lietuviško konflikto – tarp „netiesos“, kuri įkvėpia, ir „tiesos“, kuri žlugdo, – sprendimą nejučia vėl rodė Toporovas savo darbais. Vienintelis tikras sprendimas – mokytis ir tyrinėti: ne lengvabūdiškai atsiduoti euforijai, prarandant pagrindą po kojomis, bet ir nepasiduoti nusivylimui, nesileisti sužlugdomam, nenusileisi. Nes jokia mokslo tiesa nėra nepajudinamas akmeninis stabas, tarsi antkapis, po kuriuo sielai teliktų susitaikyti su savo mirtimi, o kiekvienas įkvėpimas, kad ir koks, tai iš esmės – didesnės tikrovės kvapas, gilesnės tiesos nuojauta, užuomina pažinimui ir paraginimas darbui.

Per „sanskrito“ temą, man regis, metonimiškai galima apsaityti daugelio Lietuvos mąstančių žmonių situaciją tarp 1988 ir, tarkim, 1998 ar kiek ankstesnių metų. Viena vertus, tiesioginis susidūrimas su tikroju sanskritu (tikrove) svajones negailestingai sugriauna; kita vertus, praradus Svajonę, sanskritas netenka prasmės. Šiuo požiūriu lietuviai pasiskirstė į 3 grupes: vieni liko ištikimi savo svajonėms ir atsidūrė gyvenimo šalikelėje (geriausiu atveju, o blogiausiu – beprotamyje); kiti anksčiau ar vėliau išsižadėjo savo svajonių, jeigu išvis jų turėjo, ir stojo *sveiko proto* pusėn (geriausiu atveju, o blogiausiu – su slaptu kartėliu širdy ėmėsi daryti karjerą arba pinigų). Lietuvos išlikimo ir ateities laidas yra trečioji

dalis: jai priklauso tie, kurie suvokė, kad žlungančios svajonės tėra lukštai, luobai, kiautai, kuriems trupant tolydžio lukštenasi tikroji Svajonė, todėl įsikibti negyvo lukšto lygiai beviltiška kaip ir išsižadėti Svajonės, o vienintelis sprendimas – Jos nuolat siekiant, pačiam be paliovos lukštentis³. Nes kas yra Tikrovė, tikrai nežino niekas, o jei kas pasidaro iš jos ginklą prieš savo pačių parduotą ar tik neišgalėtą Svajonę, kurią taip bijo atpažinti kituose, tai šitaip tik gina savo asmenišką nuopuolį – ne daugiau. Vienintelė Tikrovė, kurią žmogus tiesiogiai patiria širdimi, yra jo Svajonė, kurios išsižadėjus jam nebelieka nieko, ir tai yra tikrasis Tikėjimas. Jo alternatyvos – stabmeldystė arba trisdešimt sidabrinių. Neretai, beje, stveriamų Kristaus vardu, pasidarius iš Jo saugų staba.

Šitaip aš suprantu ir tą paradoksalų, paviršutiniškai žiūrint, faktą, kad Toporovas, būdamas giliai tikintis krikščionis, nepaprastai daug dėmesio skyrė senųjų „pagoniškujų“ tradicijų, tarp jų baltiškosios ir lietuviškosios, tyrinėjimams, rekonstrukcijai ir, išdrįsiu pasakyti, savotiškai rehabilitacijai. Mano įsitikinimu, tai buvo pastanga reabilituoti ne vieną ar kitą „tiesą“, o bet kurio žmogaus, bet kurios tautos orumą, jos pirmąpradę teisę į religiją, į Dievo meilę ir Jo pažinimą, į tikrąją Būtį, į Tikrovę, jos teisę į savo Svajonę, kurios niekas niekada negali nei atimti, nei pažeminti, kol pats neišsižadėjai.

Ir tokiu atveju laikytis įsitvėrus „izmų“, kad ir kokių, reiškia visiškai nesuvokti esmės, nes ją suvokus, nebelieka esmiško konflikto. Teliėka asmeniškasis konfliktas tarp drąsos sekti savo Svajonę, kad ir skaudžiai jai lukštenantis iš nebegyvų

³ Lukštai, kevalai, apvalkalai ir pažinimas, dvasinis gyvenimas kaip luštenimasis iš jų – irgi viena iš nuolatinių Vladimiro Toporovo temų, beje, ir ryšium su sanskritu, žr.: Топоров В. Н. Санскрит и его уроки. – *Древняя Индия: язык, культура, текст*. Москва, 1985, 16–17.

svajonių, ar išduoti Ją, iš baimės būti savimi ir pagundos gyventi „kaip kiti“ (pavyzdžiui, kaip „tikri europiečiai“).

Štai kokios mintys man kažkodėl kyla, sėdus rašyti apie Toporovą ir prieš akis iškilus jo veidui. Ir atvirkščiai: kylant tokioms mintims, iškyla prieš akis ir jo veidas. Tokios mintys ir Toporovo veidas nėra du nesusiję, atskiri dalykai – tai vienos Svajonės dvi apraiškos.

Vaikydamasis savo svajones, gerokai paklaidžiojęs ir aš, didelei savo paties nuostabai, atsidūriau filologijos valdose, o 1996 metais įsidarbinau *Liaudies kultūros* žurnale redaktoriumi. Tradicinė, archajinė, arba „liaudies“ kultūra mano akiratyje irgi atsidūrė ne be Toporovo darbų įtakos. Todėl suprantama, kad vos ėmęs tokiam žurnale dirbti, aš iškart nusprendžiau siųsti po egzempliorių ir jam – kaip pagarbos ženklą (iš pradžių tai dariau savo, paskui jau redakcijos vardu). Juoba, kad kai kuriuose numeriuose pasitaikydavo vienas kitas mano paties straipsnis... Be to, neseniai bičiulis etnokosmologas Jonas Vaiškūnas buvo pasigyręs, kad parašė Toporovui laišką ir nusiuntė straipsnį (šis pasirodė *Baltų-slavų tyrinėjimų* XVI tome), o tai vėlgi mane prie jo netiesiogiai „priartino“ ir padrašino.

1996 metais dalyvavau ir pirmojoje mokslinėje konferencijoje, surengtoje tuometinio Kultūros ir meno instituto (Vilniuje, spalio 15–16 dienomis) ir pavadintoje *Sakralumo problema kultūroje*. Pirmąją dieną konferencija vyko Muzikos akademijoje, kur ir skaičiau savo pirmąjį „mokslišką“ pranešimą *Lingvistinė beprotybė ir šventoji kalba*, gausų Toporovo citatų; o antrąją dieną – Dailės akademijoje (kur, beje, pranešimą *Sakralinė kalba Rigvedos himnuose* skaitė Vytis Vidūnas). Pasakoju tai todėl, kad po šitos konferencijos netrukus sapnavau Toporovą.

Sapnavau, kad sėdžiu Dailės akademijos salėje tarp klausytojų, kaip tik maždaug toje vietoje, kur ir sėdėjau, visi laukia, ir štai į salę įeina ir praėjimu per vidurį

tarp suolų eilių tribūnos link žengia Toporovas, lydimas „svitos“ – būrelio žmonių, kurių sapne neįsidėmėjau. Ir eidamas pro tą eilę, kurioje nustėręs sėdžiu aš, jis sustoja, pasisuka į mane ir sako:

– Sunku be išsilavinimo.

Pabudau lyg šaltu vandeniu perlietas. Ilgai svarsčiau ir galvojau, kol galiausiai Toporovo žodžius išsiaiškinau taip: sunku tai ir reiškia sunku, ne daugiau. Ką padarysi! Bet sunku nereiškia negalima, o tik tai, kad gal reikia labiau stengtis ir lavintis. Taip išėjo, kad šis sapnas tapo man lemiamu postūmiu, lemtingu stumtelėjimu į kalbotyrą, kurios valdose jau buvau atsidūręs ir be kurios elementarių žinių mano ieškojimai tuomet pasidarė nebeįmanomi. Įsigijau vadovėlių, didelėmis pastangomis susirinkau pagrindinius etimologijos žodynus... Beje, kaip vėliau patyriau, bendravimas su Toporovu visuomet stumtelėdavo mane peržengti koki nors slenkstį: ar įsigyti kokią sunkiai gaunamą knygą, ar sėsti mokytis kokio naujo dalyko, ar išdrįsti pasirodyti prieš rimtą auditoriją...

Po kurio laiko Toporovas darsyk aplankė mane sapne. Tuo laiku buvau užvaldytas minties apie sąvokų „kalba, kalbėti“, „kirvis, kardas, kirsti“ ir „šventas, šventinti“ ryšius (o tokius ryšius galima parodyti daugybe pavyzdžių, kartais įspūdingų), ir mėginau sau spėlioti apie galimybę aptikti kokią nors šaknį, tarp kurios vedinių būtų visos trys reikšmės. Galvoje sukosi liet. *sakyti, sekti* ‘pasakinėti, kuždėti’ – liet. *į-sėkti* ‘įrėžti’, *iš-sėkti* ‘išraižyti’, lot. *seco* ‘pjauti, kirsti’ – ir lot. *sacer* ‘šventas’, *sacrum* ‘šventumas, šventybė, šventa’...

Taigi sapnavau, kad į Vilnių atvažiavo Toporovas su žmona. Didelis sujūdimas, rūpestis deramai priimti. Kažkoku būdu esu svečiams parengtame bute prieš jiems atvykstant. Kambarys, popieriais ir knygomis nukrautas stalas prie lango, ištisai knygų lentynomis apsuptos sienos, nuo grindų ligi lubų... (Sapne

neaišku, ar kambarys skirtas Toporovui, ar tiesiog Toporovo). Svečiai tuoj tuoj turi atvykti, taigi man laikas išeiti. Bet štai skambutis, ir pro duris įžengia Toporovas. Staiga suprantu, kad turiu tik akimirką, ir kad tai mano proga, ir kad užduoti spėsiu tik vieną klausimą. Ryžtuosi, prieinu ir klausiu: ar nebūtų galima *sacer, sacrum* susieti su ide. šaknimi *sek- „pjauti, kirsti“? O jis atsako, kad *sacer, sacrum* reikia sieti su šaknimi ide. *seku-, iš kurios lotynų *sequor* „sekti“. Ir darsyk pakartoja: su šaknimi ide. *seku, taigi ir su liet. *sekti*. Su šiuo atsakymu ir pabudau⁴.

Kiek paabejojęs ir pasvarstęs, ryžausi apie savo sapną Toporovui parašyti. Kadangi ir savo laiško kopiją, ir Toporovo atsakymą tebeturiu, tikslumo dėl juos žodis žodin pacituosiu. Jam parašiau (klaidų dabar netaisant). Vertimą žr. prieduose p. 447.

Глубокоуважаемый Владимир Николаевич,

После определённых сомнений я всё же решил сообщить Вам о том, что дважды в этом году видел Вас во сне. Дело в том, что второе из сновидений носит отчасти теоретический характер.

Уже некоторое время меня занимала, на чисто предположительном уровне, возможность связи, с одной стороны, между лит. *sakyti* ‘сказать, говорить, рассказывать’ и корнем и.-е. *sek- ‘сечь, резать’ [ср. лит. 1 *sėkti* ‘подсказ(ыв)ать’ и 2 *į-sėkti* ‘засечь, вырезать (įrėžti)’, *iš-sėkti* ‘выгравировать,

⁴ Iš tikrųjų liet. *į-sėkti* „įrėžti“, *iš-sėkti* „išraižyti“, lot. *seco, -āre* „pjauti, kirsti“ priklauso ide. šakniai *sek- „pjauti, kirsti“; lot. *sacer, sacrum* ryšiai už italikų kalbų šeimos yra neaiškūs; o štai liet. *sakyti* kartu su *sekti* priklauso ide. šakniai *seku-, kuriai „Toporovas“ mano sapne priskyrė ir lot. *sacer*.

расписать (išraižyti) (LKŽ XII 348) в свете множества примеров значений 'говорить', 'сказать' и т.п. у слов с исконным значением 'резать', 'рубить' и т.п., не говоря уж о таких архаичных представлениях, как словом сражающий (вед. *ruj-*) поэт (ср. также русск. *с-разить* : *выразить*), изо рта высунувшийся меч, т.е. язык = меч, и пр.], а с другой стороны, между тем же корнем и.-е. *sek- и латинским словом *sagmen* 'пучок священной травы' (т.е. *'срезанный!' – ср. лат. *segment*), а также, следовательно, лат. *sacer* (насколько мне известно, последнее до сих пор не имеет общепринятой этимологии). В свою очередь в моем воображении, где-то на грани здравого смысла, помелькивало такое возможное (формально, впрочем, вполне допустимое) литовское слово, как **sakrus* 'много говорящий (iškalbingas)', 'выразительный', 'значимый' и т.п., вслед за соответствующей реконструкцией на соответствующей глубине, разумеется. Однако, ввиду общепризнанной связи лит. *sakyti* с гнездом и.-е. *sek^u- 'ощущать', 'замечать', 'показывать', 'следовать' (лит. *sekti*), такие воображаемые построения, несмотря на убедительность отдельных звеньев, всё же не могли обрести достаточной для более серьёзного рассмотрения весомости.

И вот ночью из 23 в 24.06.1997 мне приснилось, что в Вильнюс приехали Вы, а я каким-то образом нахожусь в Вам приготовленной квартире и тут же с Вами входящим встречаюсь лицом в лицо. Оценив создавшееся положение как неповторимую возможность, я решаю незамедлительно воспользоваться ею и задаю Вам вопрос о возможности связать лат. *sacer* с и.-е. *sek- 'резать', на который Вы (т.е. Ваш „представитель“ в моём сновидении, разумеется) отвечаете, что лат. *sacer* собственно следует связывать не с и.-е. *sek-, а с и.-е. *sek^u-, причём ответ, как бы подчёркивая его, Вы повторяете дважды.

Тут я проснулся и запомнил приснившееся, а утром обдумал „Ваш“ ответ и нашёл предполагавшуюся мною связь между лат. *sacer* и лит. *sakyti* „подтверждённой“ им непосредственно, вопрос о возможности связи обоих слов с и.-е. **sek-* ‘резать’ оставляя в стороне. Тем более что лат. *sancio* в таком случае оказывается вполне сопоставимым с соответственно инфиксом расширенной формой презентя глагола лит. *sekti* ‘следовать’, ‘рассказывать (сказку)’ и др., т. е. с формой *senkù, seĩka* (рядом с *sekù, sēka*) (LKŽ XII338). Как же мне „самому“ это не пришло в голову?!

Отнюдь не преувеличивая научного значения своих снов, решаюсь всё же сообщить Вам, невольному „участнику“ одного из них, о его результатах.

с глубоким уважением

Dainius Razauskas

1997.09.22

Ir štai 1998 vasario 17 dieną gavau Toporovo atsakymą. Tai buvo pirmas nuo Toporovo mano gautas laiškas (vertimą žr. prieduose, p. 448).

8 II 98

Многоуважаемый Коллега,

прежде всего простите меня за задержку с ответом – виноват. Большое спасибо за письмо и за „Liaudies kultūra“, издание, которое я высоко ценю, всегда находя в нем интересное и полезное.

Что касается Вашего сна, то я рад тому, что смог дать вам правильный ответ, хотя, впрочем, это и не является моей заслугой (см. Rokorny. Idg.etym. Wb. I, 1959, 897–898, не говоря уж о более ранних догадках).

Поэтому главным оказывается не вопрос о том, принадлежит ли лит. *sakýti* к и.-евр. **sek^u-* или **sek-*, а проблема семантической мотивировки того, как и.-евр. **sek^u-* (ср. **sek^u-* 1 ‘следовать’ и **sek^u-* 2 ‘видеть’, ‘замечать’; ‘чувять’ [т.е. ‘идти по следу’], восходящие, конечно, к одному и тому же корню) дало лит. *sakýti*. Я предполагаю, что исходным значением **sek^u-* была идея следования, отразившаяся в разных кодах – зрительном, визуальном (хетт. *šakūāi-* ‘смотреть’, собств. – ‘следить взглядом’, гот. *sailhuan*, нем. *sehen* и т.п.), „одористическом“ (т.е. ‘искать следов по запаху’), звуковом, речевом (лит. *sakýti*, лтш. *sacīt*, лат. *inseque* и т.п.): говорение как поиск звуковых элементов, следование по цепи, пока не найден и/или реализован нужный смысл. Вполне возможно, что **sek^u-* ‘следовать’ → ‘говорить’ предполагало некогда открытие или реализацию нового смысла и относилось к ритуальной речи-говорению. Это, в частности, объясняло бы лат. *sacro* ‘объявлять священным’ (: *sacrum*). В балт. глаголах с корнем *sak-* можно обнаружить немало следов семантической выделенности (ср. лит. *sakýti* 5. ‘skelbti’, ‘dėstyti’, ‘perteikti žodžiu’. LKŽ XII, 35; о других примерах семантической отмеченности *sak-* глаголов здесь не буду говорить из-за недостатка места). Думая, что исходно *sak-* обозначало сакральную ритуальную речь, ее эксплицирование. Правда, нужно отметить, что и и.-евр. **sek-* ‘резать’ тоже в ряде случаев приводило к значениям, связанным с выражением, образом, в частности, и речевым. Но эти случаи семантически беднее и тривиальнее и поэтому типологически чаще и хронологически позднее (ср.: *он ему отрезал...* т.е. ‘сказал резко’).

Вообще изложенный ход Ваших мыслей в письме обнаруживает в вас предрасположенность к занятиям этимологией. Даже Ваши заблуждения

по пути к цели многого стоят. И, конечно, то же можно сказать о Вашей семантической интуиции. Сейчас именно это я считаю основным для этимолога.

Еще раз спасибо Вам. С пожеланием успехов.

– ВТопоров

Minėti etimologijos klausimai nėra tokie paprasti, kad čia būtų galima juos išspręsti ar bent pakankamai giliai išgvildinti. Juoba aš iki šiol nesijaučiu tam pajėgus, netgi atvirkščiai: kuo toliau, tuo mažiau. Ir Toporovo atsakymas, išiskaičius, yra labai atsargus, daug atsargesnis negu sapne. Pagaliau svarbiausia šiuo atveju – ne konkrečių žodžių etimologija, o žmogus, Toporovas. Ar daug tokio masto (nekalbant apie kur kas menkesnio) mokslininkų gali sau leisti atsileipti į „kažkokio diletanto“ sapnus? O kaip man dabar žinoma, iš Toporovo korespondentų toks aš buvau ne vienas. Kai kas mano, kad jis taip tik veltui švaistė laiką ir jėgas. Kitais atvejais – gali būti, nežinau; ar dažnai, skirdamas kam jėgų ir laiko, iš anksto gali būti tikras, kad iš to kas išeis? Tačiau man jo dėmesys, bendravimas su juo, pati galimybė jausti jį „šalia“ mąstant ir dirbant reiškė nepaprastai, milžiniškai daug. Kartais žmogus kitam gali labai daug duoti, padėti vien atsiverdamas, neatstumdamas – pats jo nuolatinis buvimas „prieš akis“ nejučia ima veikti, apdrausti nuo aplaidumo, skatinti ir nukreipti pastangas. Tai jokia „mistika“: paprasčiausiai vien mintis, kad mano darbą „stebi“ Toporovas, vertė mane didžiausiai susitelkti, atidžiausiai apgalvoti kiekvieną teiginį, giliausiai įsiskaityti. Toporovas buvo kartu negailestingai griežtas (klaidoms) ir atlaidus bei geraširdiškas (žmogui), ir tai vertė augti. Didis žmogus, kai atsiveria mažesniems ir jų neatstumia, savaime ugdo – kaip saulė žolę.

Kita vertus, tai, kad Toporovas atsiliepė būtent į sapną, o ir kai kurios užuominos bei patyrimai paskui, man leidžia manyti, kad anaip tol ne svetima jam buvo ir mistika – tikroji mistika, dorąja žodžio reikšme, be kabučių. Tiesą sakant, tokio lygio tyrinėtojas ir negali būti kitoks: kad iš tikrųjų suvoktum klausimą, turi atsidurti ant pažinimo ribos, o atsidūrus ant pažinimo ribos, labai daug kas darosi neaišku ir nesuprantama, daug daugiau nei aišku ir suprantama. „Aišku ir suprantama“, tiesą sakant, tėra sala, mažutė salelė, apsupta nežinomybės vandenyno, jei išvis ne išdidi saviapgaulė... Taip tikram pažinimui atsivėręs protas savaime atsiduria nežinomybės apsupty, susitaiko, gal net susidraugauja su ja. O kita vertus, itin ima vertinti ir branginti tikrą žinojimą. Todėl darosi labai smulkmenišką ir tikslus. Labai smulkmenišką ir tikslus su tuo, ką žino, ir drauge labai atviras, iš pažiūros gal net lengvabūdiškai atviras tam, ko nežino. Palyginčiau tai su šaknimis ir viršūne: tik gilios, tvirtos šaknys leidžia medžiui pakankamai aukštai į dangų iškelti viršūnę. Arba su kojomis ir sparnais: tik tas, kas tvirtai stovi ant žemės, gali nuo jos pakilti ir skristi. Mokslui tai ne naujiena, net ir tiesiogine įvaizdžio prasme: ne ką daugiau nei šimtas metų tepraėjo, kai dar buvo bandoma „moksliskai“ įrodyti, kad joks žmogaus sukurtas aparatas niekuomet nepakils nuo žemės. O kiek tikrai nesėkmingų, tragiškų eksperimentų būta! Tačiau nugalėjo ne tuometinis „sveikas protas“, bet Svajonė, Tikėjimas, apsiginklavęs smulkmenišku tikslumu. Ir dabar mes skraidome patogiai atsilošę ir užkandžiaudami, o ir į mėnulį jau parduodami bilietai.

Toporovas buvo gyva šių dviejų priešingų savybių jungtis: pedantiškai tikslus tam, kas žinoma, ir kartu visiškai atviras viskam, kas nežinoma; labai nuodugnaus, visiškai sveiko, šalto proto ir kartu „beprotiškai“ lakios vaizduotės, karštos, užsidegančios širdies; kojomis labai tvirtai stovėjo ant žemės ir tuo pat

metu sparnais sklandė po neapbrėpiamą erdvę – tarsi šamanas. Gal čia ir slypi talento, genijaus esmė: ne šiaip sau protas, bet visiškai laisvas, netgi „palaidas“, lengvai nešamas vaizduotės; ne šiaip sau vaizduotė, bet griežtai stebima, prižiūrima proto. Dangaus ir žemės, dvasios ir kūno, sąmonės ir gyvybės jungtis. Nejučia ateina į galvą aukščiausios mandeistų dievybės vardas (aramėjų kalba) *Mandā d'Hayyā*, pažodžiui *Mintis Gyvoji*. Taip pat senovės persų (pehlevio kalbos) sąvokos *mēnōk* ir *gētēh*, žyminčios atitinkamai dvasinį ir šį, žemiškąjį, pasaulius, kilusios iš avestos *mainyu* 'dvasia, sąmonė, protas' ir *gaēthya* 'gyvybė, gyvastis, gaja' ir galiausiai giminiškos mūsų žodžiams *sąmonė*, *mintis*, *menta* 'dvasia, sąmonė, protas' ir *gyvybė*, *gaja*. Visai įsidrąšinus, galima dar būtų pridurti Castanedos paminėtas toltekų (jo teigimu) sąvokas *tonalis* ir *nagvalis*, iš kurių pirmoji reiškusi maždaug „visa, kas aišku ir žinoma“ (taigi „šį pasaulį“), o antroji – maždaug „visa, kas neaišku, nežinoma, nesuvokiama“ (taigi „aną pasaulį“). Tikro mago tikslas esąs įsiskverbti, įeiti, pereiti į *nagvalį*, bet tai jis galįs padaryti tik tobulai įvaldęs *tonalį*. Kad ir kaip mistiškai skambėtų šie mokymai, visų jų esmė paprasčia: negalima atmesti vienos kurios pusės – negalima leisti nunešamam svajonių, atmetus sveiką protą ir praradus žemę po kojomis, bet ir negalima tikėtis ką nors iš esmės pažinti, suvokti, perprasti, atmetus nežinomybę, vaizduotę, Svajonę, gavinančią mintį nuo nusisimo. Tik abiejų pusių, *mentos* ir *gyvybės* jungtis – tik *Gyva Mintis* yra tikras sprendimas, tikslas ir kelias. Ir Vladimiras Toporovas buvo to įsikūnijęs pavyzdys.

Tokie štai pakylėti išėjo prisiminimai apie Toporovą, didį ir mano gyvenime lemtingą žmogų, mano disertacijos vadovą ir, turbūt neperdedant, Mokytoją. O „nusileidęs žemėn“ tik pridursiu, kad jis buvo ne tik įsikūnijusi *Gyva Mintis*, bet ir nepaprastai gyvas, šiltas, jautrus žmogus (ar galėtų būti kitaip?), kitąsyk vien

savo dėmesiu pasakydavęs daugiau nei iškalbingiausiais žodžiais. Paskutinis laiškas nuo jo atėjo 2005 sausio 31 dieną (vertimą žr. prieduose, p. 450).

1712005

Дорогой Дайнюс,

спасибо за Ваши новогодние поздравления. Хотя и с опозданием (более полмесяца лежал в больнице) я тоже хочу поздравить Вас с Новым Годом и пожелать Вам благополучия в жизни, в науке, в творчестве, Всего Вам доброго.

Ваш
– ВТопоров

Gyva Mintis

p. 146–148

Giliai gerbiamas Vladimirai Nikolajevičiau,

Kiek paabejojęs, vis dėlto nusprendžiau pranešti Jums apie tai, jog dusyk šiomet Jus sapnavau. Dalykas tas, kad antrasis iš sapnų yra iš dalies teorinio pobūdžio.

Jau kuris laikas mane domino, prielaidų lygmeny, galimybė susieti, viena vertus, lie. *sakyti* su šaknimi ide. **sek-* ‘rėžti, pjauti’ [plg. lie. 1 *sėkti* ‘pasakinėti’ ir 2 *į-sėkti* ‘įrėžti’, *iš-sėkti* ‘išraižyti’ (LKŽ XII 348), atsižvelgiant į daugybę pavyzdžių, kai žodžiai pirmine reikšme ‘pjauti, kiršti’ ir pan. įgauna reikšmes ‘kalbėti’, ‘sakyti’ ir pan., nė nekalbant apie tokius archajiškus vaizdinius kaip žodžiu rėžiantis (vedų *ruj-*) poetas (plg. ir ru. *c-pazumb* ‘pakirsti’ : *вы-пазубь* ‘išreikšti’), iš burnos kyšantis kalavijas, t.y. liežuvis / žodis = kalavijas, ir kt.], o kita vertus, šaknį ide. **sek-* su lotynų kalbos žodžiu *sagmen* ‘šventosios žolės kuokštas’ (t. y. *‘nupjautas’ – plg. lo. *segmen*), o taip pat, vadinasi, ir lo. *sacer* (kiek man žinoma, pastarasis ligi šiol neturi visuotinai priimtos etimologijos). Savo ruožtu, mano vaizduotėje, kažkur ties sveiko proto riba, šmėžavo toks spėjamas (formaliai, beje, visai įmanomas) lietuviškas žodis kaip **sakrus* ‘daug pasakantis, iškalbingas, reikšmingas’ ir pan. – įkandin atitinkamos rekonstrukcijos atitinkamu gyliu, suprantama. Tačiau dėl visuotinai priimto lie. *sakytį* siejimo su lizdu ide. **sek-* ‘justi, (pa)stebėti, sekti’ (lie. *sekti*) tokie įsivaizduojami ryšiai, nepaisant atskirų grandžių įtikinamumo, vis dėlto negalėjo įgauti pakankamo rimtesniam tyrimui svorio.

Ir štai naktį iš 23 į 24.06.1997 susapnavau, kad į Vilnių atvykote Jūs, o aš kažkodėl esu Jums parengtame kambary ir čia pat, Jums įeinant, susitinku su Jumis akis į akį. Įvertinęs susidariusią padėtį kaip nepakartojamą galimybę aš nusprendžiu nedelsiant ja pasinaudoti ir klausiu Jūsų apie galimybę susieti lo. *sacer* su šaknimi ide. **sek-* ‘pjauti’, o Jūs (t. y. Jūsų

„atstovas“ mano sapne, žinoma) atsakote, kad lo. *sacer* šiaip jau sietinas ne su ide. **sek-*, o su ide. **sek^h-*, ir atsakymą, tarsi jį pabrėždamas, Jūs pakartojate dusyk.

Tada aš nubudau ir įsiminiau sapną, o iš ryto apgalvojau „Jūsų“ atsakymą ir supratau jį „patvirtinus“ mano įtartą ryšį tarp lo. *sacer* ir lie. *sakyti* tiesiogiai, klausimą dėl galimybės abu žodžius sieti su ide. **sek-* ‘pjauti’ paliekant nuošaly. Juoba kad lo. *sancio* tokiu atveju pasirodo sugretinamas su veiksmožodžio lie. *sekti* ‘eiti iš paskos’, ‘pasakoti’ ir kt. infiksu išplėsta esamojo laiko lytimi *senkù, seňka* (greta *sekù, sēka*) (LKŽ XII 338). Ir kaipgi man „pačiam“ tai neatėjo į galvą?!

Anaiptol nepervertindamas savo sapnų mokslinės reikšmės, drįstu vis dėlto pranešti Jums, nevalingam vieno iš jų „dalyviui“, apie jo rezultatus.

su gilia pagarba
Dainius Razauskas
1997.09.22

p. 148–150

8 II 98

Didžiai gerbiamas Kolega,

visų pirma atleiskite man už uždelstą atsakymą – kaltas. Labai ačiū už laišką ir už „Liaudies kultūrą“, leidinį, kurį aš labai vertinu, visuomet rasdamas jame ką nors įdomaus ir naudingo.

Dėl Jūsų sapno, džiaugiuosi, galėjęs duoti Jums teisingą atsakymą, nors, tiesa, tai ir ne mano nuopelnas (žr. Pokorny. Idg.etym.Wb. I, 1959, 897–898, nekalbant apie ankstesnius spėliojimus).

Todėl svarbiausias yra ne klausimas, ar lie. *sakýti* priklauso šakniai ide. **sek^u*-, ar **sek*-, o semantinės motyvacijos problema, kaip ide. **sek^u*- (plg. **sek^u*- 1 'sekti iš paskos' ir **sek^u*- 2 'matyti, (pa)stebėti, jausti' [t. y. 'sekti pėdsakais'], kilusias, žinoma, iš vienos ir tos pat šaknies) davė lie. *sakýti*. Aš manau, kad pirminę **sek^u*- reikšmę sudarė sekimo iš paskos idėja, pasireiškusį skirtingais kodais – regimuoju, vizualiniu (het. *šakuāi*- 'žiūrėti', būtent – 'sekti žvilgsniu', gotų *saihan*, vo. *sehen* ir kt.), „odoriniu“ (t.y. 'ieškoti pėdsakų uodžiant'), garsiniu, kalbiniu (lie. *sakýti*, la. *sacīt*, lo. *inseque* ir pan.): kalbėjimas, sakymas kaip garsinių elementų ieškojimas, sekimas grandine, kol bus surasta ir/arba realizuota reikiama prasmė. Visai galimas daiktas, kad **sek^u*- 'sekti' → 'sakyti, kalbėti' kitados reiškė naujos prasmės atradimą arba realizaciją ir buvo susijusi su ritualine kalba-sakymu. Iš dalies tai paaiškintų lo. *sacro* 'paskelbti esant šventą' (: *sacrum*). Tarp baltų šaknies *sak*- veiksmazodžių galima aptikti nemažai semantinio išskirtinumo pėdsakų (plg. lie. *sakýti* 5. 'skelbti', 'dėstyti', 'perteikti žodžiu'. LKŽ XII, 35; apie kitus *sak*- veiksmazodžių semantinio žymėtumo pavyzdžius čia nekalbėsiu dėl vietos stokos). Manant, jog iš pradžių *sak*- reiškė sakralinę ritualinę kalbą, jos eksplikaciją. Tiesa, reikia pažymėti, kad ide. **sek*- 'pjauti' neretu atveju irgi atvesdavo prie reikšmių, susijusių su išraiška (*вы-ражение*), vaizdiniu (*об-раз*), kitąsyk ir kalbiniu. Tačiau šie atvejai semantiškai skurdesni ir labiau trivialūs ir todėl tipologiškai džnesni bei chronologiškai vėlesni (plg.: *он ему отрезал...* „jis jam atrėžė...“, t. y. 'atsakė griežtai, raižiai, *резко*').

Apskritai išdėstytoji laiške Jūsų minčių eiga atskleidžia Jumyse polinkį, palankumą užsiimti etimologija. Net Jūsų paklydimai pakeliui į tikslą daug verti. Tą pat, žinoma, galima pasakyti ir apie Jūsų semantinę intuiciją. Dabar būtent tai aš laikau etimologui esant svarbiausia.

Dar kartą ačiū Jums. Linkėdamas sėkmės

– VToporovas

p. 153.

17 I 2005

Brangus Dainiau,
ačiū už Jūsų naujametinius pasveikinimus. Kad ir vėluodamas (daugiau nei pusę mėnesio gulėjau ligoninėje), aš irgi noriu pasveikinti Jus su Naujaisiais metais ir palinkėti Jums geros kloties gyvenime, moksle, kūryboje.

Viso Jums gero.

Jūsų
–VToporovas

VLADIMIRAS TOPOROVAS

Vilnius, Wilno, Вильна: miestas ir mitas

p. 35¹

¹ Akmenys, burnas praverkit, bylokite, rūmai aukštieji!
Gatvės, kalbėkite man dvasinga! Genijau, ko tu tyli?
Viskas, kaip viskas tavo šventuosiuose mūruos,
Amžinas mieste <...>
(Romos elegijos, I, vertė A. Bernotas)